

GESLAAGDE EN FALENDE ADAPTATIE BIJ SLACHTOFFERS VAN MISDRIJVEN: EEN VOOR-STUDIE NAAR INGREDIËNTEN VAN EFFECTIEVE SLACHTOFFERHULP¹

Frans Willem Winkel*
Adriaan Denkers**

Inleiding

Analyses, commentaren, en studies over slachtoffers van misdrijven komen tot ver in de jaren '70 vrijwel zonder uitzondering tot de conclusie dat het hier een maatschappelijk achtergestelde groep betreft wier leden volstrekt aan hun lot worden overgelaten. Die situatie is inmiddels drastisch gewijzigd: in contemporain commentaar worden diezelfde slachtoffers en de exponenten van de 'slachtofferbeweging' (SOETENHORST-DE SAVORNIN LOHMAN, 1989) al in meer (BOUTELLIER, 1995) of minder (WERTKIN, 1995) subtiele bewoordingen met de klaagcultuur in verband gebracht. Dergelijke uitingen vormen mede een reactie op het maatschappelijk succes en de kracht van die beweging in de afgelopen 15 jaar. Wereldwijd, doch vooral in de Verenigde Staten, Canada, Australië, en in talloze West-Europese landen, zijn relatief uitgebreide voorzieningen tot stand gekomen in de sfeer van de hulpverlening.

In ons land wordt die hulp bij uitstek geboden door de in 1984 opgerichte Landelijke Organisatie Slachtofferhulp (LOS). Die organisatie heeft inderdaad een spectaculaire ontwikkeling doorgemaakt. In 1995 worden meer dan 100.000 slachtoffercontacten onderhouden. Dat aantal overtreft ruimschoots de verwachtingen over de hulpvraag ten tijde van het ontstaan van de LOS.² De grenzen aan de groei komen thans in zicht. Gevolg daarvan is dat het thema van de kwaliteit van de hulpverle-

* Verbonden aan het Centrum voor Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

** Verbonden aan het Centrum voor Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

1. Dit onderzoek maakt deel uit van het project 'Kwaliteit Slachtofferhulp'. Dit project wordt in samenwerking met *Slachtofferhulp* Nederland uitgevoerd en financieel ondersteund door de Stichting ACHMEA Slachtoffer en Samenleving. Wij zijn prof. dr. E.M.H. Hirsch Balliu, mr. W.A.J. van Duin, en mr. R.M. Peters erkentelijk voor hun commentaar op het project. Onze dank gaat mede uit naar de Avero Centraal beheer en de Zilveren Kruis Groep.

2. In die jaren werd namelijk uitgegaan van een maximale hulpvraag van 45 à 50.000 contacten in de late jaren '90.

ning de toekomstige discussie over slachtofferhulp steeds sterker zal gaan beheersen. Kwaliteit kan slechts worden afgemeten aan het effect van die hulp. Met psychologische eerste hulp – een kerncomponent uit het slachtofferhulp-aanbod – beoogt men ten minste de succesvolle adaptatie aan het gebeurde te vergemakkelijken. Bij de vraag hoe men die hulp dient in te richten om zo'n effect te realiseren betreedt men in empirisch opzicht echter vrijwel een niemandsland. Empirisch gedocumenteerde antwoorden treft men slechts bij uitzondering aan: in de sfeer van de slachtofferhulp bijvoorbeeld bij WINKEL en VAN DER WURFF (1990) en in de sfeer van de preventieve slachtofferzorg door de politie bij WINKEL (1991a, b), bij WINKEL en VRIJ (1993) en bij WINKEL, DENKERS en VRIJ (1994).

In dit onderzoek is gepoogd enkele bouwstenen voor een meer gerichte discussie over kwalitatief hoogwaardige hulp aan te dragen door zicht te krijgen op de vraag via welke psychologische mechanismen slachtoffers met een geslaagde adaptatie zich onderscheiden van slachtoffers waarbij die adaptatie faalt. We vangen daartoe aan met een uiteenzetting van mogelijk mediërende psychologische processen.

Theoretische noties

Slachtoffers reageren niet uniform. De hinder die men in psychologisch opzicht van het gebeurde ondervindt wordt gemodereerd door de aard van de stressor en de beschikbare intra- en interpersoonlijke protectieve buffer systemen (DOHRENWEND en DOHRENWEND, 1979; WINKEL, 1995). Netto resultaat daarvan is dat sommige slachtoffers emotioneel in het geheel niet lijken te zijn aangedaan door het gebeurde. Zij slagen er in zich met succes tegen het gebeurde teweer te stellen. Men kan hier spreken van een geslaagde adaptatie. Contrastering van deze groep met slachtoffers waarbij die aanpassing faalt biedt bij uitstek een gelegenheid zicht te verwerven op de psychologische processen die daarbij in stelling worden gebracht. WILLS (1981) wijst in dit verband op het proces van neerwaartse vergelijking. Hij suggereert dat personen die zich in een bedreigende situatie bevinden hun subjectief welzijn kunnen vergroten door zich te vergelijken met minder of (even on-)fortuinlijke anderen. Diverse groepen patiënten blijken een dergelijk mechanisme inderdaad te hanteren en daarvan affectief profijt te trekken (BLALOCK, McEVOY DEVELLIS & DEVELLIS, 1989; HELGESON & TAYLOR, 1993; WOOD, 1989; WOOD, TAYLOR & LICHTMAN, 1985), als ook gehandicapten en personen die werkloos werden of met ontslag worden bedreigd (vergelijk YBEMA, 1994). BUUNK (1991: 15) signaleert dat het hier veelal *niet* gaat om een realistische vergelijking met bestaande anderen, maar 'veeleer om een cognitieve constructie van de realiteit die de situatie voor de bedreigde persoon psychologisch beter leefbaar maakt, bijvoorbeeld door het dusdanig kiezen, of cognitief creëren van vergelijkingspersonen en vergelijkingsdimensies dat de eigen situatie relatief gunstig lijkt. Dit soort vergelijking is vooral een vorm van *emotie-gerichte coping* (cursivering van ons).

Ook in de sfeer van potentieel slachtofferschap van misdrijven wordt wel een beroep op dergelijke processen gedaan, bij voorbeeld ter verklaring van de relatief

kleine angst-effecten die uitgaan van massamediale berichten over criminaliteit die zich buiten de eigen woonomgeving afspeelt (vergelijk WINKEL en VRIJ, 1994). Lezers lijken dergelijke berichten vooral op te vatten als een illustratie van het feit dat het met de criminaliteit elders zeer ernstig is gesteld, en het 'dus' in de eigen woonomgeving wel meevalt (vergelijk WINKEL, 1981).

In navolging van TAYLOR, WOOD en LICHTMAN (1983) hebben WINKEL en STEINMETZ (1990) gepoogd het proces van neerwaartse vergelijking toe te passen bij slachtoffers van misdrijven. In dit verband bespreken zij 4 strategieën van selectieve evaluatie die mogelijk door slachtoffers worden aangewend, namelijk (1) een vergelijking met minder fortuinlijke anderen: men relativeert de schade die men tengevolge van het gebeurde heeft opgelopen door zich te vergelijken met anderen, die van een ernstiger gebeurtenis slachtoffer zijn geworden, of er ernstiger aan toe zijn; (2) het selectief richten van de aandacht op aspecten van de situatie die de indruk versterken dat men begunstigd is: deze strategie komt sterk overeen met die genoemd onder (1). In plaats van zich te vergelijken met een ander individu richt men zich hier vooral op kenmerken van de situatie waardoor deze in een positiever daglicht komt te staan. Illustratief is de reactie van een inbraakslachtoffer: '*mijn dierbare spullen staan er nog*'; (3) het creëren van een hypothetisch slechtere wereld: typerend zijn hier reacties als '*ik ben er nog goed van af gekomen, het had veel slechter kunnen aflopen*'; en (4) het verzinnen van en tegemoet komen aan een normatief richtsnoer voor 'adequaat reageren': kern van deze strategie is de opvatting dat men het onder de gegeven omstandigheden uitstekend doet, dat men op gepaste wijze op de gebeurtenis heeft gereageerd. Veelal vindt bij toepassing van deze strategie een vergelijking plaats van de eigen reacties met die van een denkbeeldig ander, die het er slechter van heeft afgebracht.

Daarnaast wordt nog een vijfde strategie besproken, namelijk (5) het accentueren van positieve aspecten van de ervaring. Kenmerk van deze strategieën is dat de ervaring zodanig wordt gereconstrueerd dat de 'voordelen' meer in het oog springen dan de 'nadelen'. Waar het hier vooral om gaat, is dat men op de een of andere wijze 'lering' uit de ervaring trekt, of een diepere betekenis achter de ervaring ontdekt. Recent is deze strategie verder uitgewerkt door COLLINS, TAYLOR en SKOKAN (1990).

Interessant aan het door hen geïntroduceerde perspectief is dat het mede aandacht vraagt voor de positieve veranderingen in opvattingen ten gevolge van het slachtoffer worden. Sterker nog: het zich actief teweerstellen tegen het gebeurde gaat gepaard met positievere cognities:

'the initiation of active coping efforts appears to be conducive to the experience of positive changes following the victimization, a process that is also facilitated by multiple coping methods as opposed to a single dominant coping strategy. What seems evident is that individuals actively struggle with victimizing events, attempting, often successfully, to derive benefits and value from the events but also accomodating their perspectives realistically to the adverse changes in their lives' (COLLINS et al., 1990: 284).

Dergelijke veranderingen blijken zich voor te doen op verschillende domeinen, bij voorbeeld in opvattingen over (a) het zelf, (b) over anderen en (c) over de toekomst. Het idee dat men het gebeurde snel het hoofd heeft geboden zou bijvoorbeeld ook kunnen leiden tot een versterking van het zelfbeeld (vergelijk (a)). Eveneens zou het gebeurde er toe kunnen leiden dat men meer oog ontwikkelt voor de problemen van anderen (vergelijk (b)). Voor zover men bijvoorbeeld geconfronteerd wordt met positieve reacties uit het sociale netwerk – reacties van sympathie en compassie met slachtoffers lijken binnen het sociale netwerk eerder regel dan uitzondering (vergelijk WINKEL en DENKERS, 1995) – wordt het idee versterkt dat men op anderen kan terugvallen, indien dat nodig is. Tot slot kunnen opvattingen over de toekomst veranderen in die zin dat men zich meer bewust wordt van het idee dat 'iedere dag telt' (vergelijk (c)).

Onderzoek naar het tot stand komen van positieve cognities tengevolge van negatieve levensgebeurtenissen is uitgevoerd door COLLINS et al. (1990). Hun onderzoeksgroep betrof echter kankerpatiënten. Generalisaties naar slachtoffers van misdrijven die zich met succes tegen het gebeurde teweerstellen zijn dan ook niet zonder meer toelaatbaar. De onderstaande studie sluit dan ook aan op hun pleidooi 'to explore a range of victimizing events'. Ook de vraag of zich bij slachtoffers van misdrijven processen van neerwaartse vergelijking aftekenen, en met name of dit slachtoffers karakteriseert die zich met succes tegen het gebeurde teweerstellen is tot op heden geen voorwerp van empirisch onderzoek geweest.

Samenvattend is onze veronderstelling dat een geslaagde adaptatie zich (in verhouding tot een falende adaptatie) sterker uit in positieve zelf-cognities, cognities over anderen en de toekomst, en in het sterker toepassen van neerwaartse vergelijkingen. Het 'adaptatie' concept – in het onderzoek met nadruk opgenomen als 'longitudinale' predictor of 'onafhankelijke variabele' – is in het voorgaande nogal terloops geïntroduceerd. Het is een (onder verschillende benamingen als herintegratie, 're-adjustment', volledig herstel, 'ontknoping', acceptatie, etc. aangeduid) centraal concept in talloze theoretische modellen van het omgaan met negatieve levensgebeurtenissen (vergelijk FRIEZE, HYMER & GREENBERG; NORRIS & KANIASTY, 1994; SILVER & WORTMAN, 1980). Het wordt daarin doorgaans voorgesteld als 'wenselijk eindstadium', dat geacht wordt bereikt te zijn zodra de negatieve sporen die het gebeurde psychologisch trekt als het ware niet meer zichtbaar zijn. Het concept is verre van probleemloos. SILVER en WORTMAN (1980) maken aannemelijk dat in de gangbare operationalisaties de grenzen van dit stadium moeilijk te trekken zijn, en de veronderstellingen die daar aan ten grondslag liggen empirisch niet of slecht zijn onderbouwd. Tegen de achtergrond van hun verhelderende analyse is er hier voor gekozen het concept globaal (en niet domein-specifiek) te operationaliseren via een – in de tijd duidelijk afgebakende – meer algemene welzijnsmaat, die zonder meer ook bij niet-slachtoffers kan worden afgenomen. Adaptatie wordt daarbij geïndiceerd door de aan- ('falend') en afwezigheid ('geslaagd') van een (positief) verschil tussen het welzijn voorafgaand aan het slachtofferschap en het post-victimisatiewelzijn. Uniek is dat we i.c. over 'echte' voormetingen beschikken. Bij wijze van validering van het concept zal voorafgaand aan de eigenlijke hypothe-

se-toetsing worden nagegaan of meer negatieve scores in het 'PANAS'-profiel (Positief Affect Negatief Affect Schalen; vgl. WATSON, CLARK & TELLEGEN, 1988) zich sterker manifesteren bij slachtoffers ten opzichte van niet-slachtoffers en *bij uitstek* bij slachtoffers gekenmerkt door een falende adaptatie.

Methode

STEEKPROEF

De Stichting Telepanel Amsterdam beschikt over een landelijk representatieve steekproef van huishoudens die via pc en modem op een centrale computer zijn aangesloten. Via dit centrale systeem worden wekelijks vragen verzonden, die door de deelnemers gedurende het weekend kunnen worden beantwoord en teruggezonden. Begin 1992 werd bij 5122 deelnemers een reeks psychologische karakteristieken (o.m. veerkracht, stijl van informatie-verwerking, locus of control, opvattingen over relatieve kwetsbaarheid, e.d.) geïnventariseerd, die fungeren als 'voormetingen' voor het longitudinale onderzoek, waarvan het huidige deel uitmaakt (vergelijk DENKERS en WINKEL, 1994). In de periode september 1992 tot september 1994 meldden 243 deelnemers slachtoffer te zijn geworden van een misdrijf. Bij 97 betrof dat een inbraak in de woning; bij 67 een beroving (waarbij er sprake was van persoonlijk contact met de dader), bij 76 een bedreiging, bij 28 mishandeling en bij 14 een seksueel gerelateerd misdrijf. Van de slachtoffers was 55.8% man en 41.2% vrouw. De gemiddelde leeftijd bedroeg 43 jaar. Aangifte bij de politie werd door 44.8% zelf uitgevoerd, bij 17.6% door een ander, terwijl 37.6% van aangifte afzag. Van degenen die aangifte deden werd ca. 1/3 (34.6%) geïnformeerd over de mogelijkheid van de diensten van slachtofferhulp gebruik te kunnen maken.

VARIABLEN

'Onafhankelijke variabele'

Een Nederlandstalige versie (HEESINK, 1989) van de Satisfaction with Life Scale van DIENER, EMMONS, LARSEN en GRIFFIN, 1985; DIENER, 1984) maakte deel uit van de uitgevoerde voormetingen. De schaal omvatte vijf items. Middels deze schaal – die steeds betrouwbaar bleek ($\alpha > .85$) – werd pre-victimisatiewelzijn vastgesteld. Na ontvangst van de slachtoffer-melding werd de schaal herhaaldelijk afgenomen. Geslaagdheid van de aanpassing werd vervolgens vastgesteld door pre- en post-victimisatiescores op deze schaal te vergelijken. Van geslaagde aanpassing is sprake indien de post-victimisatiescores gelijk zijn aan of gunstiger zijn dan de pre-victimisatiescores. Van falende adaptatie is sprake indien die scores in de name-ting ongunstiger zijn.

'Afhankelijke variabelen'

Centrale afhankelijke variabelen waren 'neerwaartse vergelijking' en 'positieve cognities'. Neerwaartse vergelijking werd vastgesteld middels een speciaal voor dit onderzoek ontwikkelde schaal, die 3 items omvatte: 'in vergelijking met andere slachtoffers ben ik er nog goed van af gekomen'; 'ik denk wel eens: het had allemaal veel slechter kunnen aflopen' en 'in vergelijking met andere slachtoffers heb ik me er zeer goed doorheen geslagen'. Antwoorden waren in termen van 7 puntschalen, variërend van 'mee eens' naar 'mee oneens'. De schaal bleek betrouwbaar: $\alpha = .70$. Een schaal voor positieve cognities werd ontwikkeld op basis van COLLINS et al. (1990). De ontwikkelde schaal bestrijkt 3 domeinen: namelijk (1) het Zelf, (2) Anderen/Relaties en (3) de Toekomst. De item-selectie was gebaseerd op de door COLLINS et al. gerapporteerde data: die items werden gekozen waarop zich in hun onderzoek verschillen aftekenden. De schaal voor Positieve Cognities over het Zelf omvatte 4 items: 'sinds het gebeurde begrijp ik mijzelf beter'; 'het gebeurde heeft mijn kijk op het leven verrijkt'; 'ik maak nu bewuster keuzes in het leven' en 'ik geniet nu meer van de dingen die ik heb' (α in huidig onderzoek = .91). Positieve cognities over Anderen/Relaties omvatte 3 items: 'sinds het gebeurde verlopen relaties met anderen moeizaam'; 'ik begrijp de problemen van anderen beter' en 'ik ben vriendelijker voor anderen'. Deze schaal is eveneens betrouwbaar: $\alpha = .81$. Positieve cognities over de toekomst omvatte eveneens 3 items: 'ik denk nu meer na over de dingen die komen gaan'; 'ik zie de toekomst als een uitdaging' en 'ik weet nu beter welke vooruitzichten ik heb'. Ook deze schaal bleek betrouwbaar: $\alpha = .82$. Antwoorden waren hier steeds in termen van 7 puntschalen, variërend van 'zeker niet' tot 'zeker wel'. Het zal gegeven de gekozen formuleringen duidelijk zijn dat dergelijke schalen alleen bij slachtoffers kunnen worden afgenomen.

Valideringscheck

Geslaagdheid van de adaptatie werd vastgesteld via herhaalde meting van welzijn. Bij wijze van controle op de validiteit van de gekozen adaptatie-indeling werd een aanvullende analyse uitgevoerd op het positief affect-negatief affect-profiel (MURRAY & SEGAL, 1994) bij een gematchte controlegroep (o.m. geslacht, leeftijd en urbanisatie-graad) van 306 niet-slachtoffers en de onderzochte slachtoffers 1 maand nadat de slachtoffermelding had plaatsgevonden. Een dergelijk profiel is een gangbare indicator voor emotionele of affectieve 'ontreddering' en voor 'coping-succes' in het omgaan met negatieve levensgebeurtenissen. Binnen de controlegroep indiceert een dergelijk profiel de meer algemene affectieve gesteldheid. Bij beide groepen ondervraagden werd dat profiel als volgt ingeleid: 'op het volgende scherm staan een aantal aspecten die te maken hebben met Uw gemoedstoestand. Met behulp van de pijltjestoetsen rechts op Uw toetsenbord kunt U een lijn trekken, die aangeeft *hoe goed* of *hoe slecht* u zich voelt op dat bepaalde aspect. Een *korte lijn* geeft aan dat U zich slecht voelt op dat aspect. Een *lange lijn* betekent dat U zich

goed voelt op het genoemde aspect'. Responsen waren in termen van een verzameling van dertien '14 punts' (vergelijk cursor-posities) semantische differentialen, waaronder 'ongemakkelijk – gemakkelijk', 'ongelukkig – gelukkig', 'ontevreden – tevreden', 'gespannen – ontspannen', 'ziek – gezond', 'onveilig – veilig', 'onzeker – zeker', en 'moe – fit'.

RESULTATEN

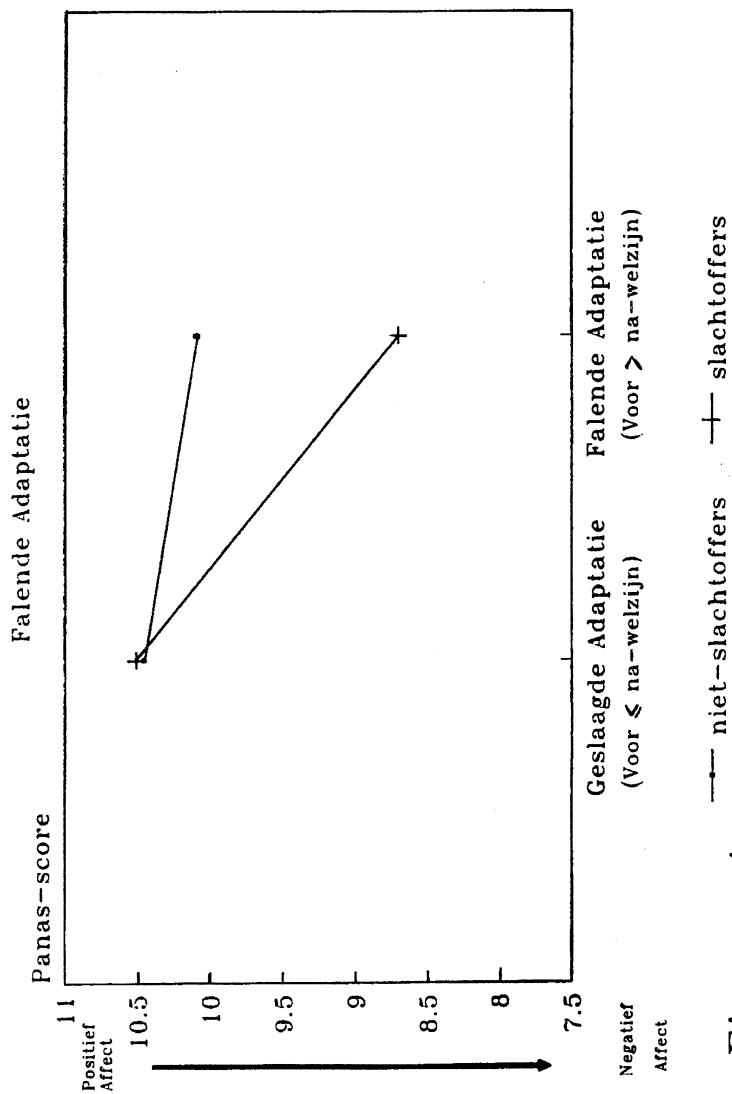
Validiteitscheck

Als validiteitscheck werd een tweewegsvariantie-analyse uitgevoerd op de overall affect-scores. Als factoren fungeerden: wel of geen slachtofferschap en geslaagdheid van de adaptatie (geslaagd/falend). Binnen de controlegroep van 'niet-slachtoffers' is de adaptatieterminologie strikt genomen een minder gelukkige aanduiding die niet hard kan worden gemaakt. De categorie 'geslaagde adaptatie' omvat hier immers slechts de respondenten met scores op de nameting van welzijn die gelijk zijn aan of gunstiger zijn dan de scores op welzijn in de voormeting. Respondenten met lagere scores op de nameting vallen dan binnen de categorie 'falende adaptatie'. Gezien het tijdsverloop tussen voor- en nameting (ten minste 8 maanden tot meer dan 2.5 jaar) is het verre van denkbeeldig dat hier mede verschillen in het omgaan met 'andere' (hier niet geïnventariseerde) negatieve levensgebeurtenissen tot uitdrukking komen. Daarover bestaat echter geen zekerheid.

De geschetste analyse resulteerde in een tweetal significante hoofdeffecten: slachtoffers rapporteren minder positief affect dan niet-slachtoffers ($F(1,467) = 3.70$; $p < .05$). Voorts wordt minder positief affect gerapporteerd bij 'falende' dan bij 'geslaagde' adaptatie ($F(1,467) = 10.50$; $p < .001$). Tot slot wordt een significante slachtofferschap x adaptatie-interactie zichtbaar: $F(1,467) = 4.44$, $p < .03$, die grafisch in figuur 1 is weergegeven.

Slachtoffers met een geslaagde adaptatie bevinden zich affectief op het niveau van de controle-groep. Slachtoffers met een falende adaptatie daarentegen worden bij uitstek gekenmerkt door een negatieve verschuiving in de positief-negatief affect score. Dat komt zowel tot uitdrukking ten opzichte van het relevante controle-segment, als ten opzichte van slachtoffers met een geslaagde adaptatie. Vooral deze interactie onderstreept m.a.w. de validiteit van onze adaptatie-indicator.

Gemiddelden op Positief Affect-Negatief Affect van
Niet-Slachtoffers en Slachtoffers met een Geslaagde en
Falende Adaptatie

Figuur 1

Adaptatie-effecten

Om zicht te krijgen op de vraag of een geslaagde en falende adaptatie met verschillende psychologische processen gepaard gaat werd een eenwegvariantie-analyse uitgevoerd (zie tabel 1).

Tabel 1. Gemiddelden en standaarddeviaties op Neerwaartse Vergelijking en Positieve Cognities over het gebeurde bij Slachtoffers met een Geslaagde en Falende Adaptatie

Cognitieve Operaties:	Slachtoffers van Misdrijven			
	Geslaagde Adaptatie		Falende Adaptatie	
	M	sd	M	sd
Neerwaartse Vergelijking	5.56	(1.06)	5.00	(.91)**
Positieve Cognities:				
Over Jezelf	3.59	(1.19)	3.47	(1.08)
Over Anderen/Relaties	3.92	(1.29)	3.58	(1.07)*
Over de Toekomst	3.59	(1.26)	3.53	(1.17)

* indiceert $p < .05$; ** indiceert $p < .001$

Significante hoofdeffecten tekenden zich af op neerwaartse vergelijking ($F(1,201) = 16.16$; $p < .001$) en op positieve cognities over anderen ($F(1,102) = 4.14$; $p < .05$). Op de twee overige afhankelijke variabelen tekenden zich geen significante verschillen af. Blijkens tabel 1 kenmerken slachtoffers met een geslaagde adaptatie zich sterker door neerwaartse vergelijking: zij zijn sterker van mening dat ze er in vergelijking met anderen nog goed van af gekomen zijn, en dat ze zich er goed doorheen hebben geslagen. Zij zijn zich bewuster van het idee dat het slechter had kunnen aflopen. De tabel maakt voorts duidelijk dat slachtoffers door de band genomen geen lering trekken uit het gebeurde in de hier bedoelde zin.³ Het vormt evenmin een criterium waarop slachtoffers met een geslaagde adaptatie zich onderscheiden van slachtoffers met een falende adaptatie. De enige uitzondering is dat

3. De bedoelde scores zijn overigens constant in de tijd. Ook op de langere termijn – nametingen tekenen zich geen gunstiger scores af. Het idee van COLLINS, TAYLOR en SKOKAN (1990) dat positieve veranderingen zich pas na enig tijdsverloop aftekenen wordt derhalve evenmin ondersteund.

een geslaagde adaptatie samengaat met het uiten van positiever cognities over anderen.⁴

Discussie

De hier gerapporteerde resultaten suggereren dat neerwaartse vergelijking een belangrijk psychologisch proces is waarop slachtoffers met een geslaagde adaptatie zich van hun minder fortuinlijke tegenhangers onderscheiden. In de context van hulp die er op is gericht voor slachtoffers ten minste de weg naar herstel te effenen lijkt het dan voor de hand te liggen hen – op de één of andere wijze – de gelegenheid tot neerwaartse vergelijking te bieden. Daarbij kan worden aangesloten op de eerder geschetste strategieën van 'selectieve evaluatie'. Daaraan kan uiteraard op diverse manieren worden vormgegeven. In de recente LOS-brochure (1995: 12-13) 'De schok te boven komen', gericht op slachtoffers van ingrijpende gebeurtenissen doet men dat onder het kopje 'Een betekenis zoeken' als volgt: 'voor ieder slachtoffer is het noodzakelijk om het gebeurde een plaats te geven in zijn leven. Veel mensen zoeken naar verklaringen waarom iets gebeurd is. Een andere manier om greep te krijgen op de gebeurtenis is het vergelijken met anderen. Je vergelijkt je eigen situatie met die van andere slachtoffers van eenzelfde gebeurtenis, die het er slechter van af gebracht hebben. Dat kan bijvoorbeeld bij een groot verkeersongeval. Het kan blijken dat de eigen schade nog meevalt en dat 'je er nog niet zo slecht van af gekomen bent'. De vergelijking met de situatie van anderen geeft een realistische kijk op het leven. Het is een middel om je gevoel van eigenwaarde terug te krijgen'. Afgezien van de vraag of men het nu met alle onderdelen van zo'n passage eens is illustreert zij in ieder geval dat de slachtofferpraktijk thans reeds experimenteert met de hier gedane suggestie. In de sfeer van de meer persoonlijke hulpverlening kan de hulpverlener daaraan vorm geven door het slachtoffer expliciet het beeld voor te houden van hem bekende anderen, die het er in een vergelijkbare situatie slechter hebben van af gebracht. Het behoeft hier geen betoog dat de gelegenheid tot neerwaartse vergelijking 'met zorg' dient te worden geïntroduceerd: toon en tijdstip waarop dergelijke informatie wordt geïntroduceerd bepalen de muziek (vergelijk WINKEL, 1990).

In het licht van recente studies (TAYLOR, ASPINWALL, GIULIANO & DAKOF, 1993; YBEMA, 1994) zijn enkele nadrukkelijke waarschuwingen opportuun. Een positieve toonzetting, waarin er de nadruk op wordt gelegd dat *de cliënt* het naar verhouding

4. Het uiten van positieve cognities over anderen blijkt overigens samen te hangen met enerzijds een sterke behoefte aan sociale steun ($r = .41$), en anderzijds met het vaker ervaren van sympathieke reacties ('het is heel erg wat je is overkomen') uit het sociale netwerk ($r = .21$). Het slachtoffer worden van een misdrijf tast het vertrouwen in de goedheid van anderen aan (vergelijk WINKEL, 1990). Sommigen schrijven aan slachtofferhulp een 'helende werking' toe omdat daarmee de positieve betrokkenheid van de samenleving bij slachtoffers zichtbaar wordt gemaakt: de vertrouwensbreuk raakt daardoor hersteld. De hier beschreven uitkomsten m.b.t. positieve cognities over anderen vormen weliswaar geen rechtstreekse toetsing van dat uitgangspunt, maar zijn daarmee op zijn minst in overeenstemming.

goed doet lijkt meer garanties op succes in te houden dan een interventie die vooral benadrukt dat andere lotgenoten het slechter doen. Daarmee wordt onbedoeld een eventueel 'eigen verder afglijden' wellicht scherper in beeld gebracht. Naarmate het accent sterker op het zwaarder lijden van anderen wordt gelegd liggen averechtse effecten op het slachtoffer meer voor de hand (BUUNK, COLLINS, TAYLOR, VAN YPEREN, & DAKOF, 1990; TAYLOR et al., 1993). Daarnaast is het nog van belang er op te wijzen dat de hier gesignaleerde verschillen tussen slachtoffers met een geslaagde en falende adaptatie opgevat moeten worden als resultante van een actief verwerkingsproces: bij geslaagde adaptatie komen slachtoffers 'eigener beweging' tot de gegeven perceptie op het gebeurde. De gelegenheid tot neerwaartse vergelijking dient dan ook zodanig te worden geboden dat de cliënt als het ware zelf tot het oordeel komt dat hij of zij het relatief goed doet.⁵ Aan vervolgonderzoek (bij voorkeur in de vorm van echte experimenten) naar het feitelijk rendement van neerwaartse vergelijkingsoverinterventies in de hulpverlening aan slachtoffers van misdrijven is gezien deze kanttekeningen sterk behoefte. Naast 'variatie in vormen' is het van belang de meerwaarde daarvan boven het geven van alleen de mogelijkheid tot emotionele expressie en ventilatie (als vaste component in het slachtofferhulp-aanbod) te exploreren (vgl. ARNTZ, 1995; PENNEBAKER & BEAL, 1986; PENNEBAKER, COLDER & SHARP, 1990; PENNEBAKER, KIECOLT-GLASER & GLASER, 1988). De huidige resultaten geven immers niet meer dan een aanwijzing voor mogelijke kwaliteitsverbetering.

Literatuurlijst

- ARNTZ, A. (1995), 'Exposure en de behandeling van posttraumatische stress-stoornis', in: HOOGDUIN, C.A.L., SCHNABEL, P., VANDEREYCKEN, W., VAN DER VELDEN, K. & VERHULST, F.C. (Red.), *Jaarboek voor psychiatrie en psychotherapie*, 1994-1995 (pp. 171-183), Houten, Bohn Stafleu Van Loghum.

5. Deze kanttekening is mede een reactie op de gretigheid waarmee sommige onderzoekers op het gebied van de sociale vergelijkingprocessen het gedachtengoed van WILLS (1981) pogen te disconfirmeren door vooral te benadrukken dat neerwaarts vergelijken soms negatieve affectieve reacties teweegbrengt (vergelijk YBEMA, 1994). Men verliest daarbij te gemakkelijk uit het oog dat dergelijke effecten – gegeven het design en de gehanteerde analyses – niet zozeer het gevolg zijn van neerwaartse vergelijking (vergelijk 'actief proces'), maar er op kunnen neerkomen dat negatieve informatie (over een lotgenoot) bij de ontvanger negatieve affectieve reacties opwekt. In onderzoek naar ontvanger-reacties op externe bedreigende informatie is dat een reguliere uitkomst (vergelijk WINKEL & VRIJ, 1993). In vergelijkbare zin merken TAYLOR et al. (1993:727) op: 'the negative affect consistently produced by negative stories may have derived from one of two factors. First, it is possible that subjects did not compare themselves with the target in the story (thereby precluding extracting emotional benefits from downward comparisons), but instead were simply emotionally upset by the distressing consequences of the story'.

- BLALOCK, S.J., McEVOY DEVELLIS, B. en DEVELLIS, R.F. (1989), 'Social comparison among individuals with rheumatoid arthritis', *Journal of Applied Social Psychology*, 19, 665-680.
- BOUTELLIER, H. (1995), 'Psychologie en slachtofferschap. De ontwikkeling van een ambivalente relatie', *De Psycholoog*, 30, 4, 150-155.
- BUUNK, B.P., COLLINS, R.L., TAYLOR, S.E., VAN YPEREN, N. & DAKOF, G. (1990), 'The affective consequences of social comparison: either direction has its ups and downs', *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 1238-1249.
- BUUNK, A.P. (1992), *De zilveren medaille van de sociale vergelijking*, Groningen, Wolters Noordhoff.
- COLLINS, R.L., TAYLOR, S.E. en SKOKAN, L.A. (1990), 'A better world or a shattered vision. Changes in life perspectives following victimization', *Social Cognition*, 8, 3, 263-285.
- DENKERS, A. en WINKEL, F.W. (1994), 'De invloed van persoonseigenschappen op de verwerking van slachtofferschap van criminaliteit: een prospectief onderzoek', in VAN LANGE, P.A.M., SIERO, F.W., VERPLANKEN, B. en VAN SCHIE, E.C.M. (Eds.), *Sociale Psychologie en Haar Toepassingen* (117-137), Delft, Eburon.
- DIENER, E. (1984), 'Subjective Wellbeing', *Psychological Bulletin*, 95, 542-575.
- DIENER, E., EMMONS, R.A., LARSEN, R.J. en GRIFFIN, S. (1985), 'The Satisfaction with Life Scale', *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- DOHRENWEND, B.P. en DOHRENWEND, B.S. (1979), 'The conceptualization and measurement of stressful life events: an overview of the issues', in R.A. DEPUE (ed.), *The Psychobiology of the Depressive Disorders. Implications for the effects of Stress* (pp. 105-125), New York, Academic Press.
- FRIEZE, I.H., GREENBERG, M.S. en HYMER, S. (1987), 'Describing the crime victim: psychological reactions to victimization', *Professional Psychology*, 18, 4, 299-315.
- HEESINK, J. (1989), *Schaalanalyses voor het project 'Het Proces van Sociale Integratie van Jong-Volwassenen' 2: Werk, Opleiding, en Welzijn*, Amsterdam, Vrije Universiteit.
- HELGESON, V.S. en TAYLOR, S.E. (1993), 'Social comparisons and adjustment among cardiac patients', *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 15, 1171-1195.
- MURRAY, E.J. en SEGAL, D.L. (1994), 'Emotional processing in vocal and written expression of feelings about traumatic experiences', *Journal of Traumatic Stress*, 7, 391-406.
- NORRIS, F.H. en KANIASTY, K. (1994), 'Psychological distress following criminal victimization in the general population: cross-sectional, longitudinal, and prospective analyses', *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 62, 111-123.
- PENNEBAKER, J.W. en BEAL, S. (1986), 'Confronting a traumatic event: toward an understanding of inhibition and disease', *Journal of Abnormal Psychology*, 95, 274-281.

- PENNEBAKER, J.W., KIECOLT-GLASER, J.K. en GLASER, R. (1988), 'Disclosure of traumas and immune function. Health implications for psychotherapy', *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 239-245.
- PENNEBAKER, J.W., COLDER, M. en SHARP, L.K. (1990), 'Accelerating the coping process', *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 528-537.
- SILVER, R.L. en WORTMAN, C.B. (1980), 'Coping with undesirable life events', in GARBER, J. en SELIGMAN, M.E.P. (Eds.), *Human Helplessness: Theory and Applications* (pp. 279-358), New York, Academic Press.
- SOETENHORST-DE SAVORNIN LOHMAN, J. (1989), *Slachtoffers van Misdrijven: Ontwikkelingen in Hulpverlening, Recht en Beleid*, Arnhem, Gouda Quint.
- TAYLOR, S.E., WOOD, J.V. en LICHTMAN, R.R. (1983), 'It could be worse: selective evaluation as a response to victimization', *Journal of Social Issues*, 39, 2, 19-40.
- TAYLOR, S.E., ASPINWALL, L.G., GIULIANO, T.A. en DAKOF, G.A. (1993), 'Storytelling and Coping With Stressful Events', *Journal of Applied Social Psychology*, 23, 9, 703-733.
- WATSON, D., CLARK, L.A. en TELLEGEN, A. (1988), 'Development and validation of brief measures of positive and negative affect: the PANAS Scales', *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1063-1070.
- WERTKIN, B. (1995), 'The Victims Movement and the Culture of Complaint', Paper presented at the 10th WSV Post Graduate Course *Victimology, Victimization, and Victim Assistance: Psychological and Legal Issues*, Amsterdam, Vrije Universiteit.
- WILLS, T.A. (1981), 'Downward comparison principles in social psychology', *Psychological Bulletin*, 90, 245-271.
- WINKEL, F.W. (1981), 'Angst voor Criminaliteit: Verklarende Modellen', *Tijdschrift voor Criminologie*, 23, 289-308.
- WINKEL, F.W. (1990), *Slachtofferhulp. Verkenning en Sociaal-Psychologische Analyse*, Amsterdam, Swets en Zeitlinger.
- WINKEL, F.W. en STEINMETZ, C.H.D. (1990), 'Slachtofferschap en Angst voor Criminaliteit: een schokverwerkingsmodel', in: WINKEL, F.W. & VAN DER WURFF, A. (red.), 22-47.
- WINKEL, F.W. en VAN DER WURFF, A. (1990), *Angst voor Criminaliteit: Theorie, Onderzoek en Interventie*, Amsterdam, Swets en Zeitlinger.
- WINKEL, F.W. (1991a), 'Police, Victims and Crime Prevention: some research based recommendations on victim orientated interventions', *British Journal of Criminology*, 31 (3), 250-266.
- WINKEL, F.W. (1991b), 'Police communication programmes aimed at burglary victims: a review of studies and an experimental evaluation', *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 6(4), 275-290.
- WINKEL, F.W. en VRIJ, A. (1993), 'Rape reporting to the police: exploring the social psychological impact of a persuasive campaign on cognitions, attitudes, normative expectations and intentions', *International Review of Victimology*, 2, 4, 277-295.

- WINKEL, F.W. en VRIJ, A. (1993a), 'Facilitating problem- and emotion focused coping in victims of burglary: evaluating a police crisis intervention programme', *Journal of Community Psychology*, 21 (2), 97-113.
- WINKEL, F.W., DENKERS, A. en VRIJ, A. (1994), 'The Effects of Attributions on Crime Victims', Psychological Re-Adjustment', *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 120 (2), 147-169.
- WINKEL, F.W. en VRIJ, A. (1994), 'Fear of Crime and Mass Media Crime Reports: testing similarity hypotheses. Extended version', in KOSOVSKI, Ester (ed.), *Vitimologia: Enfoque Interdisciplinar* (pp. 394-406), Rio de Janeiro, Sociedade Brasileira de Vitimologia Reproarte.
- WINKEL, F.W. (1995), 'Slachtofferschap van Misdrijven als Psychologische Calamiteit: een nuancering vanuit het strain-pain model', *De Psycholoog*, 30, 4, 155-161.
- WINKEL, F.W. en DENKERS, A. (1995), 'Crime victims and their social network: a field study on the cognitive effects of victimisation, attributional responses and the victim-blaming model', *International Review of Victimology*, 3, 2, 309-322.
- WOOD, J.V. (1989), 'Theory and Research Concerning Social Comparisons of Personal Attributes', *Psychological Bulletin*, 106, 2, 231-248.
- WOOD, J.V., TAYLOR, S.E., LICHTMAN, R.R. (1985), 'Social comparison in adjustment to breast cancer', *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 1169-1183.
- YBEMA, J.F. (1994), *Up and Down. Affective responses to social comparison*, Thesis Groningen, Cappellet a/d IJssel, Labyrint.